

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

ՄԵՄՆՈՆ ԵՒ ԶԱՐՄԱՅՐ

ՔՆՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԼՈՅՍՈՎ

Մեմնոն եթովպացի է արդեօք թէ ոչ. - Մեմնոն կը պատկանի փոխգահայոց. - Զարմայր է պատմական անձն Մեմնոն անուան ներքեւ յաւերժացած:

(Շար. Բազմ. 1946 թ. 8, էջ 197)

ԱՌՆԵՆՔ մեզի նեցուկ քանի մը տրա-
մաբանական կէտեր՝ առանց որոնց կարելի
չէ որ և է բանաւոր հետեւանքի մը յանգիլ
գիտական հետազոտութիւններու և կամ
պատմական ստուգութիւններու քննութեան
ժամանակ. և առաջին՝ որ և է դէպք կամ
անձ մը՝ որուն վրայ բանաստեղծութիւնը
հիսած է իր երեւակայութեան խաղերու
ոստայնը՝ ունի միշտ և անհրաժեշտ ներքին
առաւել կամ նուազ քողարկուած իրական-
նութեան կորիզ մը: Երկրորդ՝ զիցարանա-
կան կամ կրօնական գաղափարներ հին ազ-
գերու մտայնութեան մէջ որքան ալ խան-
գարուած և խաթարուած ըլլան ժողովուրդ-
ներու սնոտիապաշտութեան պատրանքնե-
րով միշտ հիմնուած են անյեղի ճշմարտու-
թեան մը դարերով ստուերացած էութեան
վրայ: Երրորդ՝ երբ որ և է հին դարերու
մէջ ապրած լուրջ և ընդհանրութեան վստա-
հելի հեղինակներ արժանի դատած են հա-
սուն ողջմտութեամբ պատմութիւն մը կամ
դէպք մը, կամ անձ մը աւանդելու իրրեւ
իրական, անտրամաբան գործ կ'ըլլայ առանց
իսկական պատճառաբանութեան՝ ի յառա-
ջագունէ մերժել անոնց աւանդածը, որքան
ալ տարօրինակ և անսովոր համարուին մեզի
համար:

Այս հիմերու վրայ կանգադրով մեր տե-
սութիւնները պիտի ջանանք մեր քննութեան

արդիւնքը հաստատել նաեւ որոշ և գիտա-
կան՝ մանաւանդ բնագիտական աշխարհա-
գրական և լեզուաբանական փաստերու ա-
պացոյցներով:

Եւ որովհետեւ Մեմնոն և Զարմայր կամ
Զարմայր և Մեմնոն հաւասարութիւնը, զոր
կ'ուզենք քննել և տպացուցանել, միակ պատ-
մական մթնոլորտ մ'ունին Տրոյեան պատե-
րազմը՝ աւելորդ չէ յիշել որ տակաւին շատ
ժամանակ չէ, - հազիւ անցեալ դարու
վերջին քառորդին (1871-1890) - երբ ոչ
թէ Տրոյոյ պատերազմը միայն համարուած
էր բոլորովին Հոմերոսին բանաստեղծական
երեւակայութեան ստեղծագործութիւն, այլ
նոյն իսկ Տրոյի քաղաքին գոյութիւնն
անգամ մերժուած էր իրրեւ քերթողական
առասպելի ծնունդ, մինչեւ որ Շլիման մը
հարուստ քսակով և աւելի հարուստ երեւա-
կայութեամբ, օգնութեամբ իր յոյն ամուս-
նոյն խանդավառութեան և Տէօրֆֆէլտ-ի
երկրաչափական և ճարտարապետական
հմտութեան, վեր հանցին աւերակներու
բլրակոյտի մը տակ թաղուած քաղաքը բոլոր
իւր յարակից մանրամասնութիւններով ճիշտ
ինչպէս Հոմերոս նկարագրած էր. և գետնի
զանազան խաւերու մէջ և զանազան դա-
րերու միջոցին իրարու աւերակներու վրայ
յաջորդաբար կանգնուած ինը քաղաքներ յա-
րութիւն առին և բոլորովին անակնկալ գե-

րագոյն քաղաքակրթութեան նմոյշներ յայտ-
նուեցան ի դարձացումն բովանդակ աշխարհի
այն աստիճան խանդավառ սքանչացումով՝
որ այս մեր սկեպտիկ և նիւթապաշտ դա-
րուն մտայնութեան հակառակ անգամ դիւ-
ցաղնական շրջաններու և առասպելական
դարերու լուսաւորիւմ մը յօրինուեցաւ Շլի-
մանի անձին և անուան շուրջը, կոչելով
զինքը Ոսկեխոյզ գիւցաղնը կամ հերոսը՝
Օգտակար դաս մը որ պէտք չէ յախուռն
մերժել հիներու աւանդութիւնները:

Սկսելով մեր քննութիւնները ջնջենք նախ
առասպելական կեղեւանքը - սեւամորթ կամ
գիշերուան մթութեամբ թխացած - Մեմնո-
նէն. նոյն իսկ բնախօսական գիտութիւնը
ծաղրական կը դարձնէ որ աստուածուհւոյ
մը՝ և այն լուսապայծառ Արշալոյսի և մարդ-
կային գեղեցկութեան ամենակատարեալ
տիպարի մը զաւակը կարենար խաւարի
մարմնացումն ըլլալ: Նոյն իսկ Հոմերոսի
խօսքերը երբ զՄեմնոն աստուածային գե-
ղեցկութեամբ կը ներկայացնեն - «ամենա-
գեղեցիկն էր մահկանացուաց մէջ յետ աս-
տուածային Մեմնոնի» - (Ոգիտական ԺԱ,
522), կը հերքեն բոլորովին անոր սեւու-
թեան առասպելը, որ անտարակոյս յառաջ
եկած է եթովպացի կոչումին ճշգրիտ իմաս-
տը հասկցուած չըլլալէն, և կամ նոյն իսկ
զինքը ներկայացնող համարուած Ամենոփիս
եգիպտացւոյ մահարձանին մարմարին գոյ-
նէն: Ի՞նչ ուրեմն պէտք է հասկնանք Նիւթ-
պիա կոչումով: Մեզի հանրածանօթ աշխար-
հագրութեան Ափրիկէի Նիւթպիան բոլորու-
վին հաշուէ դուրս է: Հոմերոս իր գիւցաղ-

ներգութեան մէջ Միջերկրականի ափերէն
դուրս չ'ելլեր բնաւ և իւր գիւցաղները երբ
կը շրջեցնէ զանազան աշխարհներ, անոնք
յաճախ նոյն իսկ իր դարուն հոմար առաս-
պելեալ աւանդութիւններ են մշուշային
անստուգութեամբ աղօտացած, ինչպէս մար-
դակներու աշխարհը, թզուկներու, երկա-
րակեացներու և կամ անոնց երկիրը, որ
ձիերու կաթով կը սնանին եւայլն, որոնց
գոյութիւնը գիտէին բայց առանց որոշ
ճանչնալու թէ ո՞ր կը բնակէին արդեօք:
Նոյն իսկ երբ աւելի ծանօթ աշխարհներու
վրայ կը խօսի Մենելաոս, անոնք կը յի-
շուին իրրեւ անմերձեանի գաւառներ և ոչ՝
իրրեւ մարդկային յարաբերութեանց սովո-
րական կեդրոններ, այսպէս երբ կ'ըսէ...
«Յետ երկար վիշտերու և երկար արշաւներու
տարի զանոնք իմ նաւերուս վրայ և ութե-
րորդ տարին հասայ հոս. թափառելով ծովու
վրայ զնացի Կիպրոս, Փիւնիկէ, Եգիպտոս,
Նիւթպիա, Սիթոն, Երեմքներու քով և ի
Լիբիա ուր գառնուկները կը ծնանին եղջիւր-
ներով, և երեք անգամ տարւոյն մէջ ոչխար-
ները ձագեր կը ծնանին» (Ոգիտական Գ.
82-86): Երեմքները հին աշխարհագիրներէ
ոմանց համաձայն, ժողովուրդն էին Կարմիր
ծովուն ափանց վրայ բնակող. իսկ ուրիշ-
ներու համեմատ են Ափրիկէի արեւմտեան
ափերու բնակիչները, որոնք կարելի է նոյ-
նացնել զիցարանական Երեմքոսի հետ, այ-
սինքն է գիշերուան գաղափարանիչ և բուն
անուն դժուար, փիւնիկեցիներու աւանդու-
թեան համաձայն, նման մեր Ազատ Մասիսի
արտաւազդեան վիհին: Կամ երբ դարձեալ

բերին միաձայն հաստատութիւնը զովասանութեանց և
զմայլման զարմանալի երեւոյթով:

Յիշենք նոյնպէս W. Dörpfeld-ի Troja und Ilion,
տպագրուած Աթենքի մէջ 1902-ին երկու հատոր հրա-
տարակութիւնը, Դարձեալ W. Dörpfeld-ի և C.
Schuchhardt-ի Troja und Homer, և այլն: Հուսկ
կ'արժէ չանտեսել նաեւ E. Ludwig-ի վիպական հա-
գամանքի վերածուած Geschichte eines Goldsuchers
(Ոսկի փնտռողի մը պատմութիւնը) 1932-ին ի Վիեննա
տպագրուած հրատարակութիւնը:

1. Այս նկատմամբ օգտակար է կարգաւ Շլիմանի և
իւր Սոփիա ամուսնոյն զանազան հրատարակութիւնները
և մանաւանդ անոր ինքնագիր կենսագրութիւնը, զոր
աւելի ճոխացուց արիւնք. մինչեւ անոր մահուան հաս-
ցնելով երկրորդ տպագրութիւնը (H. Schliemann's
Selbstbiographie bis zu seinem Tode vervoll-
ständigt, - Leipzig 1892), որոնք ինչպէս բնական էր,
յետ սկզբնական բուն անհաւատ հակառակութեան մը
զիւնականներու կողմէ, հուսկ յետոյ շուտով յառաջ

նոյն Մենելաուսի համար կ'ըսուի որ, «հոս հասաւ դեռ նոր հեռաւոր աշխարհներէ, գաւառներէ՝ ուսկից անտարակոյս մտքէն անգամ պիտի չանցնէր վերադառնալու յոյսը այնպիսի մէկը որ փոթորիկները սկզբնաբար մղած ըլլային ծովու մը մէջ, այնքան ընդարձակ, որ թռչուններն անգամ չեն կրնար կտրել անցնիլ միեւնոյն տարուան մէջ, որովհետեւ այնքան մեծ է և ահաւոր...» (Ուրիսական Գ. 317-322): Եթովպիոյ գաղափարն իսկ Հոմերոսի քով տակաւին անհաստատ է. Ուրիսականին մէջ տեղ մը (Ս. Երգ) երկու զանազան ժողովուրդներ կը ներկայացնէ, այսինքն երկրիս երկու ծայրագոյն արեւելեան և արեւմտեան հորիզոններու վրայ իբրեւ իրարմէ զատ զատ աշխարհներ եթովպացի ժողովուրդներուն: Չորրորդ երգին մէջ ընդհակառակն բոլորովին անորոշ է զիրքը, մինչդեռ Իլիականի առաջին երգին մէջ ուլիկանոսի ափանց վրայ կը գտնենք: Իսկ ուլիկանոսը երբեմն հին յունաց ծանօթ մերձակայ կամ հեռաւոր ծովերէն մին է, երբեմն ալ լոկ գետ մը: Ժիկէ, Հոմերոսի գործերուն գաղղիերէն թարգմանիչը, ընդհանուր կերպով ծանօթագրելով Հոմերոսի նկարագրած ուղեւորութեանց վրայ՝ հետեւեալ վկայութիւնը կ'ընծայէ... «Իտալիան Սիկիլիայէն անջրպետող նեղուցը նախագաւթն է ուսկից Հոմերոս կը թափանցէ առասպելներու գաւառներուն մէջ: Այս նախագաւթնէն անդին ամէն ինչ կ'ըլլայ զարմանալի, և նոյն իսկ աշխարհիս այս փոքրիկ մասին մէջ անգամ չկայ բացարձակ իրական և ճշմարիտ բան մը» (Ընդհ. Պատմ. ճանապարհորդութեանց)²:... «Ուրիսականի ուղեւորութեանց նկատմամբ այս զննահատութիւնը շատ ճշմարիտ կը թուի մեզի: Կը համարենք միայն որ քերթողը այս առասպելեալ աշխարհի արշաւանքներու պատմութեան մէջ

շրջափակած է բոլոր այն մթին տեղեկութիւնները զոր իրեն տուած էին վաճառականներ հիւսիսային ժողովուրդներու նկատմամբ...» (Նոյն տեղ):

Ուր պէտք է փնտռենք ուրեմն Մենոնի հայրենիքը: Դարձեալ Հոմերոսի մէջ: Երբ Արշալոյս աստուածուհին կը հարսնանայ Մենոնի հօրը Տիթոնի, անոր համար՝ ինչպէս տեսանք, կը հայթայթէ փառաւոր բնակարան մը երկրիս սահմաններուն քով ուլիկանոսի ափերուն վրայ: Սահմաններ որոնք ըստ Հոմերոսի կը պարունակեն ուլիկանոսի արեւելեան ծայրէն (Կողքիսէն սկսեալ) մինչեւ (Ստրաս լեռը) արեւմտեան կողմը բովանդակ տարածուող ընդարձակութիւնը: Այս տակաւին մառախլապատ սահմանէն աւելի մեզի ծանօթ պայծառ հորիզոնի վրայ կը փոխադրէ զմեզ առ Աստղիկ նուիրուած նուագին մէջ, ուր Աստղիկ սիրահարուած Անքիսէսի՝ կ'ուզէ իւր խաբէական պատրանքով հրապուրել զինքը: Այսպէս կը ներկայացնէ Հոմերոս զէպքը. Առատ աղբիւրներով ոռոգուած Իտալիան կատարներուն վրայ մինչդեռ Անքիս իր եղները կ'արածէր, իրեն գեղեցկութեամբ աստուածներու նմանելով, Աստղիկ յետ այլափոխուելու իբրեւ կոյս օրիորդ մը և իւր արդուզարդով և բուրուփներով պաճուճուելէ վերջ սլացաւ դէպի Տրոյիս: Բարձր ամպերու վրայ սուրալով եկաւ մինչեւ Իտա և լեռներու մէջէն դիմեց շեշտակի փարախը. հասաւ հովիւներու ամրակառոյց խրճիթը ուր Անքիս միւսներէն հեռու միայնակ իր կիթառը հնչեցնելով հոս հոն կը շրջագայէր: Անքիս զգաց որ աստուածուհւոյ մը կամ լերանց ու անտառներու յաւերժաւորներէ կամ Նայեատներէ մէկուն առջեւ կը գտնուի. և խնդրեց իրմէ շնորհք՝ Տրոյիացիներու մէջ նշանաւոր մէկն ըլլալու, երկար և երջանիկ ապրելու, վայելու արեւուն լոյսը և ժողովրդեան մէջ հարուստ՝ հասնելու մինչեւ ծերութեան սեմը: Աստղիկ կեղծելով թէ ինքը մահկանացու մըն է, «Հայրս,

կ'ըսէ, այն նշանաւոր Ողբէսն է, եթէ երբեք լսած ես այս անունը –, նա կը թագաւորէ բոլոր Փոիւզիոյ վրայ, ուր կան գեղեցիկ պարիսպներ: Ես գիտեմ ձեր լեզուն և իմ լեզուն որովհետեւ պալատին մէջ Տրոյիացի ստնտու մը զիս սնոյց, խնամեց զիս առաջին մանկութենէս ի վեր առնելով զիս մօրս գրկէն: Առաքէ իսկոյն պատուիրակ մը արագավազ նժոյգներ ունեցող փոխգահարու քով որ խօսի իմ հօրս և վշտացած ներու քով որ խօսի իմ հօրս և վշտացած ներու հետ, անոնք պիտի տան քեզի շատ ոսկի, դիպակ, հիւսուած հանդերձներ, ընդունէ դու առատ և գեղեցիկ նուէրներ, եւայլն:

Մենոնի բուն հայրենիքը յատուկ քննութեան նիւթ պիտի մատակարարէ մեր յաջորդ տեսութեանց մէջ, ուր վերջապէս կը յուսանք պարզել այս կնճառած առեղծուածը. ուստի աւելորդ է այլ եւս հոս

երկարել. արդէն գիտցանք այսու որ Մենոն Տրոյիոյ և Փոիւզիոյ կամ Կապադովիոյ ազգատոհմներու հարազատ սերունդն է, նոյն իսկ եթէ միայն Հոմերոսի բանաստեղծական քերթուածի մը վկայականով հաստատուած ըլլայ: Տեսանք արդէն որ Մենոնի մեզի ծանօթ առաջին քննադատն ալ, Փիլոստրատոս, որ կ'ուզէ զանազանել իրարմէ երկու պատմական Մենոններ, անոնց մին կը ճանչնայ իսկապէս Տրոյիացի և երկրորդը իբրեւ եթովպացի. անտարակոյս իրարու միացնելով հին աւանդութեան երկու տեղեկութիւնները, ըստ որում Մենոն նախ կը պատկանէր Տրոյիոյ արքայական ազգատոհմին և երկրորդ որ Եթովպիոյ անուան ներքեւ քողարկուած աշխարհի մը հետ սերտ յարաբերութիւն ունեցած էր մինչեւ եթովպացի կոչուելու աստիճան:

ԶԱՐԾԱՅՐ ՍՏՈՒԳԻՒ ԿԸ ՊԱՏԿԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Թերեւս չափազանց երկարեցինք Մենոնի հետ զբաղելով, թերեւս պիտի համարուի որ մոռցանք թէ կայ նաեւ Զարմայր մը որ մեզի կը պատկանի և իրաւունք ունի յայտնուելու: Սակայն անոնք որ վայելած են իւրաքանչեւ մը մէջ զբոսնելու հաճոյքը՝ պիտի ըմբռնեն մեր խաղը: Պտոյտներով, զարձագարձ շրջաններով թափառեցանք, բայց հասանք ահա կեդրոնը, բարձրացնենք լեզուագիտութեան ցոլացիկը՝ ելելու համար աշտարակին կատարը: Ըսինք թէ Զարմայրը կը ճանչնայ միմիայն Խորենացին և կը ճանչնայ զայն իբրեւ զուտ պատմական անձ մը հայկազանց թագաւորներէն մին, հարկատու կամ հպատակ ասորեստանեան տիեզերածառալ պետութեան, և որ Տեստամոսի հրամանով կ'առաքուի Տրոյիացիներու օգնութեան: Ուրիշ ոչ մէկ պատմիչ, ոչ յոյն, ոչ ասորի, որքան մեզի ծանօթ է, ոչ մէկ մարմարէ կոթող՝ եգիպտոսի պատկերագիր գաղափարանիչներով, ոչ մէկ բեւեռաքան

դակ արձանագրութիւն Նինուէի, Բաբելոնի, Ուրարտեանց կամ Իրանեանց կը ճանչնան այսպիսի անուն մը և ոչ ալ մեր բնիկ ազգային աւանդութիւնը, որ գէթ աղօտ յիշատակ մը պահած պէտք էր ըլլալ ուրիշ ժողովրդական բանաստեղծութեան կամ գողթան երգիչներու մնացորդներով կամ որ և է կերպով իր քաջազուն զաւակին նկատմամբ, որ Աքիլէսի հետ զիւզազնարար չափուի համարձակած էր: Թողով մեր միջնադարեան պատմիչները Յովհան Կաթողիկոս, Գրիգոր Մագիստրոս, Վարդանը, Կաղանկատուացին եւայլն, որոնք ամենքը Խորենացւոյն արձագանգն են միայն, մեր նորանագանգը, երբ դպրոցներու աշակերտաց համար կը գրեն. և կամ երբ քննական ուսումնասիրութեամբ կ'ուզեն ստուգել պատմական հին ճշմարտութիւնները, դժբախտաբար և ոչ իսկ կ'ուզեն հայկազանց շրջանին աւանդութիւններով զբաղիլ իբրեւ

2. P. Giguet: Oeuvres complètes d'Homer. – Traduction nouvelle avec une introduction et des notes. (Nouvelle édition), Paris 1888, էջ 732.

Երբ ոչ ըստ հոգեւան, գեր ըստ կերպի ըստ որում կը պատմէ Հովնաթոս ։

Եւ սակայն ինչպէս տեսանք, որ Շլիմանի յամառ և անվհատ ջանքերով աւերակներու կոյտէն վերակենդանացաւ Տրոյի քաղաքը և դարերով բարդուած առասպելները պատմական ճշմարտութիւններ ճանչցուեցան, այսպէս ալ այժմ պիտի տեսնենք որ այս մեր հետազոտած և մինչեւ ցարդ առասպելաբանութիւն կարծուած աւանդութիւնները, յօրինուած և հիւսուած են պատմական ամրակառոյց հիմնաքարերու վրայ ։ Կայ դարերով խտացած գաղտնիք մը այդ Մեմնոնի և Չարմայրի վրայ, որոնց անունները պէտք է գտել եթէ կը փափաքինք նոր լոյս մ'ունենալ մեզի ուղեցոյց ։ Չարմայր, որ բոլորովին անծանօթ անուն կը համարուի՝ ընդհակառակն լեզուագիտական օրէնքներով է աշխարհածանօթ և պատմութեան հնագոյն դարերուն մէջ անգամ յիշատակուած Չարմիհր անունը ։ Չարմիհր ծանօթ անուն մըն է իրանական պատմագրութեանց մէջ, ծանօթ է նաեւ մեր պատմութեան մէջ զանազան անգամներ և իշխանական երեւոյթներով, այսպէս Չարմիհր Հազարաւուխտ՝ Ղազար Փարպեցւոյ քով, և ուրիշ Չարմի-

հրներ՝ Կաղանկատուացւոյն քով ։ Չարմայր և Չարմիհր անուններու նոյնութեան խնդիրը բոլորովին կը պարզէ անմիջապէս փոքրիկ աննշան փոփոխութիւն մը հնչաբանութեան, զոր կ'առաջարկենք՝ գիտնալով որ ըստ ամենայնի հաստատուած է լեզուագիտութեան սկզբունքներով - այսինքն է ի որմէ կը գոյանայ ԱՅ - թէ ընդհանուր լեզուներու համեմատութեանց մէջ և թէ նոյնիսկ հայկական լեզուի կազմութեան դրութիւններու առջեւ ։ օրինակի համար փոքր հնդեւրոպականը որ հայերէնի մէջ կու տայ՝ Հայր, հնդկական բառը Կիթա, որ է մեր Կայր բառը, հնդեւրոպական արմատ Մի որմէ յունարէն Միմիգո հայերէն կ'ըլլայ Մայել ոչխարներու ։ Լիւդական աստուածն Կիկես՝ մեր մէջ կը ձեւանայ Հայկ դիւցազն ։ Վիտ արմատական բառ տեսողութեան, հայերէնի մէջ կը ներկայանայ յայտ արմատով ։ այսպէս գիրք արմատը (որմէ գրել) կը ներկայանայ հայերէնի մէջ սովորական գայր և գայրել ձեւով, ինչպէս (հիթ) հեքերանք և հայրայրանք և այլն ։ Աննշան փոփոխութիւն մըն է որ ընդարձակ դուռ մը կը բանայ մեր քննութիւններու ասպարէզին հետազոտութեանց, որոնց կ'անցնինք հիմա ուղղակի հիմը դնելով՝ որ

ՉԱՐՄԱՅՐ Է ՆՈՅՆ ԻՆՔՆ ՄԵՄՆՈՆ

Եւ եթէ այս երկուքին մէջ կայ անձ մը, որ իրական գոյութենէն աւելի անունով միայն ապրած է և կ'ապրի տակաւին, է նոյնինքն Մեմնոն, որ լոկ թարգմանութիւնն է Չարմայրի կամ անոր գաղափարանիլը ։ Ուսումնասիրողներ Մեմնոնի պատմական մար-

5. Հին Պատմութիւն Արեւելի. Իտալերէն թարգմանութեամբ, Storia Antica dell'Oriente (di Filippo Smith). Յրդմ. G. Carraro. Firenze 1872, էջ 97. A poco più di un chilometro e mezzo al sud, trovansi il così detto Memnonium (ora chiamato pure Rameseion), il tempio-palazzo di Ramesse II,

մին զգեստաւորելու համար, ջանացած են յաճախ նոյնացնել կամ գէթ համեմատել զինքը զանազան նշանաւոր անձանց հետ ։ Սմիթ կ'ուզէ մեկնել Մեմն Սեսոստրի որդի՝ Ռամսէս Բ.ի միաւուն կողմով⁶, նոյն

Miamun, figlio di Seti I. col suo meraviglioso e frantumato colosso del re; e a circa 500 metri al sud, i sumenzionati colossi gemelli, uno dei quali è il rinomato «Memnon vocale». Եւ ծանօթութեան մէջ կը յաւելու. I greci nomi di Memnon e Memnonium derivano da questo nomignolo [Miamun] di Ramesse.

բացատրութիւնը կու տայ նաեւ Կիլըմէն⁶ ։ Սմիթ⁷ դարձեալ դիցարանական գաղափարի մերձեցմամբ կը համեմատէ Սմէնոթոփի կամ Սմէնոփի Գ-ին, որուն անունը եգիպտական սովորութեանց համաձայն գաղափարական կոչումը կ'ըլլայ իբրեւ որդի Արեգական և Տէր երկու աշխարհներու ։ Նոյնպէս նաեւ Մասթէրոյ⁸, կրօնական Նոյնպէս մէջ փնտռելով, յարաբերութեան կը գնէ Մեմնոնը Եւամական կամ Եւոական աստուածութիւններու գլխաւոր Շոշական աստուածութիւններու Ումմանի հետ, որ անոնց դիցարանութեան Ումմանի հետ, որ անոնց դիցարանութեան մէջ ամէկ կրկին եռաստուածութիւններու մէջ ամէկն է նշանաւորն է ։ Բրիտանական Հանրապետական յառաջ կը բերէ Մեմնոնի աւանդական մեկնութեան առթիւ Պղատոնի մէկ համեմատութիւնը, ուր Պղատոն իր իմաստասիրական ծանրութիւնը մոռնալով վայրկեան մը, կէս ծաղրաբանութեամբ Ագաթանի մէջ անուն աստուածութիւնը կ'ուզէ լուծել իբրեւ՝ այր զարմանալի յարատեւութեամբ կամ հաստատականութեամբ ։ Եթէ խորհնացւոյ հակառակորդներու դասին պատկանէինք, ասկէ աւելի յարմար առիթ պիտի չգտնէինք պարծանքով երեւան հանելու խորհնացւոյն մէկ նոր խաբէութիւնը ։ Խորհնացին որ Պղատոնի գործերուն ծանօթ էր և նաեւ անոնց թարգմանողը, գտնելով Ագաթանի անունն այս մեկնութիւնը, անտարակոյս ինքն ալ Մեմնոնի համբաւէն

հրապուրուած ուզած պիտի ըլլար հայկազուն նահապետներու մէջ մոյցնել զայն զարմանալի այր - Չարմայր անուն ներքեւ ։ Բայց հեռու մեղմէ այս կատակաբանութեանց հոգին ։ մենք ընդհակառակն բանասիրական լրջութեամբ նախորդ պատմագիրներու փորձած նոյնպիսի կրօնական գաղափարներու համաձայնութեան վրայ կ'ուղենք հիմնել Մեմնոն-Չարմայր հաւասարութիւնը ։ Չարմայր կամ լաւ եւս Սար-Մայր որովհետեւ ինչպէս հնդկական բարբառներու մէջ, այնպէս ալ Աւեստական հին բարբառին մէջ այն դարերուն տակաւին Չ ձայնը գոյութիւն պէտք էր ունենալ ։ Չարմայր կամ Սար-Միհր՝ կազմուած է Միհր աստուածութեան պատուոյ տիպոսէ մը, իբրեւ Գլուխ կամ Վեհ արեգակն ։ Միհր աստուածութիւնն էր ոչ միայն արեգական և լուսոյ, այլ նաեւ իմացական ըմբռնումով իբրեւ միտք, իմաստութիւն, քաջութիւն և այլն, և այս իմաստով հաւանօրէն յունական Ժողովուրդներու մէջ պատկերացած է Չարմայր, և իր անունը թարգմանութեամբ մտած է Մնիմոն կամ Մեմնոն (միտք, յիշատակ) ձեւի ներքեւ, մինչեւ որ յետոյ, դարերէ վերջ, քերթողներու երգերով ալ յաւերժացած է Ժողովուրդեան բերնին մէջ ։ Չմոռնանք որ ընդ մէջ Տրոյիոյ պատերազմին և Հոմերոսի դիւցազնեցութեանց գրութեան ժամանակին՝ ընդարձակ միջոց մ'ունինք, առ նուազն

6. J. J. Guillemin. Histoire Ancienne. Paris 1868, էջ 127-128. Louqsor, qui veut dire en arabe palais, est, comme Karnac. La partie la plus ancienne est l'œuvre d'Aménophis III, celui que les Grecs ont désigné sous le nom du Memnon... A peu de distance du Ramesseum... parmi lesquelles sont deux colosses, dont l'un n'est pas autre chose que la célèbre statue de Memnon, c'est-à-dire le portrait d'Aménophis III... A Médinet-Abou sont les ruines d'un grand palais construit par Rhamsès Méiamoun, le grand Sésostris, և այլն ։

7. Fil. Smith նոյն Պատմութիւն Արեւելի, էջ 108. Suo figlio Amenhotep III... ingrandì il tempio

di Karnak ed eresse la parte principale di quello di Luxor... Egli è Oro, il toro potente... il padrone assoluto, il figlio del Sole., come il Sole nei cieli.. egli è padrone dei due mondi, il figlio del Sole.

8. G. Maspero: Histoire Ancienne des Peuples d'Orient. Quatrième édition. Paris 1886, էջ 160. La Susiane... était le siège d'une civilisation florissante antérieure peut-être a celle de la Chaldée... Viennent ensuite six dieux de premier ordre, répartis en deux triades et dont le plus connu, Oumman, est peut-être le Memnon des Grecs. Եւ ասորի հաստատութիւն կը յիշատակէ նաեւ Lenormant-ի La Magie égypte էջ 137-323,

